

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutına 90 jıl!

**QARAQALPAQSTANDAǴI MATEMATIKA ILIMI RAWAJLANIWÍ
TÁRIYXINA QÍSQASHA SHOLÍW**

B.B.Prenov – fizika-matematika ilimleri doktori

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutu

Matematika iliminiń Qaraqalpaqstandaǵı rawajlanıwı elimizdegi tungısh joqarı bilim dárgayı, Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutınıń ashılıwı menen tikkeley baylanıslı. Pedagogikalıq institut (Qaraqalpaqstan muǵallimler institutu) 1934-jılı, sol dáwirdegi Qaraqalpaqstannıń paytaxtı bolǵan Tórtkúl qalasında ashılıp, 1934-1935-oqıw jılında tek ǵana tayarlıq bolımı jumıs baslaǵan.

1935-1936-jılları Qaraqalpaqstan muǵallimler institutınıń fizika-matematika fakulteti shólkemlestirilip, bul fakultette fizika-matematika ilimleri kafedrası ashıldı hám onı Rossiya oqıw orınlarınan shaqırılǵan ilimpaz M.V.Sheglov basqardı.

1936-jılı Orta Aziya mámleketlik universitetiniń fizika- matematika fakultetin pitkeren O.Buleshov, 1937-jılı Buxara pedagogikalıq institutın pitkeren M.Galekeev kafedraǵa jumısqa keldi hám óz ómirleriniń aqırına deyin, dáslep pedagogikalıq institutta, keyin Qaraqalpaq mámleketlik universitetinde Qaraqalpaqstan jaslarına matematikalıq bilim berip, ustazlıq qıldı.

1948-1949-oqıw jılında fizika-matematika ilimleri kafedrası matematika hám fizika kafedralarına bólinde. 1950-1960-jılları matematika kafedrasında fizika-matematika ilimleriniń kandidatları F.V.Tomashevskiy hám B.V.Levin, pedagogika ilimleriniń kandidatı A.Z.Nasirovlar jumıs islep, oqıw-tárbiya islerin alıp barıw menen bir qatarda dáslepki ilim kandidatların jetilistiriwge de óz úleslerin qostı.

1954-jılı kafedra aǵzası O.Buleshov óziniń kandidatlıq dissertaciyasın jaqlap, Qaraqalpaqstandaǵı birinshi, fizika-matematika ilimleriniń kandidatı boldı. 1965-jılı pedinstitut pitkeriwshisi, kafedra aǵzası J.Qutlimuratov Moskva mámleketlik universitetinde kandidatlıq dissertaciyasın jaqladı. Sońınan Qaraqalpaqstanda birinshi bolıp matematikadan professor ilimiy ataǵına iye boldı.

1969-jılı matematika kafedrası «Matematikalıq analiz» hám «Ulıwma matematika» kafedralarına bólinde. «Ulıwma matematika» kafedrasın M.Galekeev basqarıp, bul kafedrada 14 oqıtıwshı jumıs isledi, olardıń qatarında fizika-matematika ilimleriniń kandidatları O.Saparniyazov hám I.Maxsudov, pedagogika ilimleriniń kandidatı T.Tawbaevlar bar edi.

1970-1976-jılları Tashkent, Moskva, Kiev, Novosibirsk, Kazan hám t.b. qalalarda bilim alıp kelgen S.Qallibekov, X.Baymuratov, A.Otarov, S.Pirnazarovlar kafedranıń ilimiy potencialın jáne de kóterdi.

1976-jılı pedinstitut bazasında Nókis mámleketlik universiteti ashılıp, bul universitetniń matematika fakultetiniń quramındaǵı «Ulıwma matematika» kafedrasınıń professor-oqıtıwshıları qaraqalpaqstan jaslarına matematikalıq bilim beriwde óz úleslerin qostı hám házirgi «Matematika oqıtıw metodikası» kafedrası usı «Ulıwma matematika» kafedrası tykarında óz jumısın dawam etti. Ulıwma matematika kafedrasınıń 1975-1976-jıllardaǵı aǵzaları(súwrette): J.Tólewov, T.S.Pak, M.G. Galekeev, S.Qallibekov, A.Otarov, S.Tańirbergenov, I.Madreyimov, O. Auezov, A.Jalalov, A.Matmuratov, K.Uzakov.

1976-1990-jıllar aralıǵında Qaraqalpaqstanda tek ǵana bir joqarı oqıw ornı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti jumıs isledi. Bul dáwir ishinde matematika pániniń rawajlanıwına Moskva, Kiev, Novosibirsk, Krasnoyarsk, Tashkent h.t.b. ilim oraylarında bilim alıp kelgen jas matematik-oqıtıwshılar óz úleslerin qostı. Ótken ásirdiń 90-jıllarında, 15 ten artıq usınday joqarı kvalifikaciyalı kadrlar professor-oqıtıwshılar qatarına kelip qosıldı. Qaraqalpaq mámleketlik universitetiniń matematika fakultetinde 4-5 matematika pánine tiyisli, kafedralar jumıs isledi. Bul waqıtları, usı qatarlar avtorı «Matematikalıq analiz» kafedrası baslıǵı, sońınan kóp jıllar dawamında fizika-matematika hám matematika fakulteti dekanı lawazımında miynet qıldı. 2000-jıllarǵa kelip kafedralarda ilim doktorları (N.Uteuliev, S.Qosbergenov) payda boldı.

1976-jıldan baslap usı dáwirge shekemgi QMU deǵı matematika iliminiń rawajlanıwı basqıshların sáwlelendiretuǵın óz aldına maqala jazıw maqsetke muwapıq dep esaplayman.

1990-jıldıń 1-sentyabr kúni Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutu qaytadan ashıldı. Bul institutnıń injener-pedagogika fakulteti quramında matematika-informatika kafedrası jumıs basladı.

1996-jılı fakultet quramında joqarı matematika, matematikanı oqıtıw metodikası, Informatika hám esaplaw texnikası kafedraları bar edi.

1999-jılı 24-avgust kúni «Joqarı matematika» hám «Matematikanı oqıtıw metodikası» kafedraları biriktirilip, «Ulıwma matematika» kafedrası atı menen ataldı. Kafedranı docent S.Tańirbergenov (1999-2002jj, 2007-2012jj), docent M.Qasimov (2002-2007jj), docent J.Seypullaev (2012-2014jj), docent T.Qurbanbaev (2014-j) hám 2014-2015 jılları fizika-matematika ilimleri kandidatı A.Xodjanıyazov basqardı.

2015-jılı «Ulıwma matematika» kafedrası «Matematika oqıtıw metodikası» kafedrası dep qayta ataldı. 2015-2016-jılları kafedraǵa fizika-matematika ilimleri kandidatı G.Qaypnazarova basshılıq etti.

2016-jıldan baslap búgingi kúnge shekem «Matematika oqıtıw metodikası» kafedrasın professorı B.Prenov basqarıp kelmekte. 2017 jıldı kafedrada 28 professor-oqıtıwshı jumıs islep, ilimiy dárejelilik 28,5% bolǵan. Sol dáwirden baslap Respublikada ilimge, bilimge degen kóz qarastıń keskin ózgeriwi, bul baǵdarda Prezidenttiń bir neshe pármanları hám qararlarınń shıǵıwı hám usı tiykarda alıp barılǵan salmaqı jumıslardıń nátiyjesinde kafedrada ilimiy dárejege iye professor-oqıtıwshılardı tayarlaw, oqıw resursların jaratıw, oqıtıwdıń mazmunına itibar kúsheydi. Sonıń nátiyjesinde kafedranıń ilimiy potentsialı jıl sayın ósip bardı. Solay etip, házirgi waqıtta kafedra quramında ulıwma 50 ge jaqın professor-oqıtıwshı bolıp, olardan 35 professor-oqıtıwshı tolıq shtatta jumıs isleydi hám kafedra ilimiy dárejeliligi 50% ten joqarı kórsetkishke iye.

Kafedra, búgingi kúnde, matematika páninen dúnyadaǵı xalıqaralıq reytinglerde joqarı orınlardı iyelep turǵan, bir neshe joqarı oqıw orınları menen baylanıstı

jolǵa qoyǵan. Olardan Novosibirsk mámleketlik universiteti, Sibir Federal universiteti, Kazan Federal universiteti, Al – Farabi atındaǵı Qazaqstan mámleketlik universiteti, Gumilev atındaǵı Evraziya mámleketlik universiteti, Ózbekstan milliy universiteti, Urgench mámleketlik universiteti, Qaraqalpaq mámleketlik universitetlerin atap kórsetiw múmkin. Búl atap ótilgen universitet professor-oqıtıwshıları institut talabalarına online-offline kóriniste sabaq berip kelmekte. Sonday-aq, kafedranıń professor-oqıtıwshıları, búl - dúnyanıń jetekshi universitetlerinde, tájiriye almasıw, bilimin jetilistiriw kursların ótip atır.

Kafedranıń professor-oqıtıwshıları matematikadan ziyrek talabalar menen islesiwdi de yolǵa qoyǵan, sonıń nátiyjesinde songı jılları bir neshe talabalar ataqı stipendiyalardı, institut tariyxında birinshi márte matematikadan xalıqaralıq olimpiadalarda siylı orınlardı, jeńip alıwǵa eristi.

Adette, bolajaq ilimpazdı óz tarawı boyınsha jumıs alıp baratuǵın ilimiy seminarlar jetilistiredi, shınıqtıradı.

Kafedrada «Matematikanıń teoriyalıq hám onı oqıtıwdaǵı mashqalaları» (Ilimiy basshıları: B.Prenov, B.Otemuratov) atlı ilimiy-metodikalıq seminar, bir neshe jıllardan beri, úziliksiz islep, bul seminarda bolajaq ilim doktorları ózleriniń ilimiy jumısların hár tárepleme dodalap paydalı másláhátler alıp turıwı, nátiyjege unamlı tásirin kórsetpekte.

Ilimiy dárejege iye joqarı kvalifikaciyalı kadrlar tayarlaw máselesinde kún tártibinde tur. Bir neshe jas oqıtıwshılarımız teoriyalıq matematikadan jetekshi universitetler ilimpazları basshılıǵında stajirovka, doktorantura hám aspiranturalarda ilimiy jumısları menen shuǵıllanbaqta. Mısal retinde, tek ǵana bir Novosibirsk mámleketlik universitetinde (Matematika baǵdarı boyınsha QS reytingte TOP100 de) úsh jas oqıtıwshımız teoriyalıq matematikadan aspiranturada oqıp atır.

Álbette, bul islengen jumıslar bugingi kúndegi mámleketimiz basshıları tárepinen joqarı bilimlendiriwge qoyılıp atırǵan talaplarǵa tolıq juwap beredi degen pikirden awlaqpız. Ele ilim hám bilimlendiriw tarawında islenetúǵın jumıslarınıń kóp, olardı ámelge asırıwǵa kafedramız professor-oqıtıwshıları ele de belsendilik kórsetedi dep oylayman.

Xámmege, Qaraqalpaqstanıń tunǵış ilim hám bilimlendiriw dárgayınıń 90 jıllıq bayramı qutlı bolǵay!